

Media jurisprudence with an emphasis on the new approach of television

Sina Vahedzadeh¹, Abdolreza Jamalzadeh^{2*}, Masood Ahmadi Afzadi³

1. PhD Student of Department of Jurisprudence and Fundamentals of Islamic Law, North Tehran Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran.

2. Member of Department of Jurisprudence and Fundamentals of Islamic Law, North Tehran Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran.

3. Member of Department of Jurisprudence and Fundamentals of Islamic Law, North Tehran Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran.

ARTICLE INFORMATION

Article Type: Original Research

Pages: 347-364

Article history:

Received: 17 Apr 2024

Edition: 27 Jun 2024

Accepted: 14 Sep 2024

Published online: 31 Oct 2024

Keywords:

media jurisprudence, television, new approach, current era.

Corresponding Author:

Abdolreza Jamalzadeh

Address:

Iran, Tehran, Islamic Azad University, North Tehran Branch, Department of Jurisprudence and Fundamentals of Islamic Law.

Orchid Code:

Tel:

Email:

jamalzadehpro@gmail.com

ABSTRACT

Background and Aim: In today's era, television as one of the most important media plays an irreplaceable role in the formation of culture and civilization, jurisprudence can also act as a frame of reference to enrich television productions and improve the cultural level of society. Therefore, the article is about examining media jurisprudence with the approach of television.

Materials and methods: This article is descriptive-analytical. The materials and data are also qualitative and data collection has been used in the collection of materials and data.

Ethical considerations: In this article, the originality of the texts, honesty and trustworthiness are observed.

Findings: Media jurisprudence is facing many challenges; including the high speed of developments in the media arena, the diversity and plurality of media types, the globalization of the media, etc. In addition, jurisprudence rulings related to art are transversal and according to the requirements of time and place and different conditions, they can be deduced from new rulings.

Conclusion: Considering the fact that the subject of art is a construct from the perspective of a dynamic ijtehad system, attention should be paid to the three areas of "artist", "audience" and "text of the work". In the domain of the artist, the criterion of discussion is the intention of the artist. In the domain of the audience, the criterion of discussion is the effect of the work of art on the audience, and in the domain of the text of the work, according to the conflict in different conditions and the special language of art, the final decision is left to the religious government or religious leaders.

Cite this article as:

Vahedzadeh S, Jamalzadeh AR, Ahmadi Afzadi M. Media jurisprudence with an emphasis on the new approach of television. *Economic Jurisprudence Studies*. 2024.

دوره ششم، شماره ۵، سال ۱۴۰۳

فقه رسانه با تأکید بر رویکرد نوین تلویزیون

سینا واحدزاده^۱، عبدالرضا جمالزاده^{۲*}، مسعود احمدی افزادی^۳

۱. دانشجوی دکتری گروه فقه و مبانی حقوق اسلامی، واحد تهران شمال، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران.
۲. عضو هیئت علمی گروه فقه و مبانی حقوق اسلامی، واحد تهران شمال، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران.
۳. عضو هیئت علمی گروه فقه و مبانی حقوق اسلامی، واحد تهران شمال، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران.

چکیده

زمینه و هدف: در عصر حاضر، تلویزیون در قالب یکی از مهم‌ترین رسانه‌ها، نقشی بی‌بدیل در شکل‌گیری فرهنگ و تمدن ایفا می‌کند، فقه نیز می‌تواند به‌عنوان یک چارچوب مرجع، در جهت غنای تولیدات تلویزیونی و ارتقای سطح فرهنگی جامعه عمل نماید. لذا مقاله در مورد بررسی فقه رسانه با رویکرد تلویزیون است.

مواد و روش‌ها: مقاله حاضر توصیفی-تحلیلی است. مواد و داده‌ها نیز کیفی است و از فیش‌برداری در گردآوری مطالب و داده‌ها استفاده شده است.

ملاحظات اخلاقی: در این مقاله، اصالت متون، صداقت و امانت‌داری رعایت شده است.

یافته‌ها: فقه رسانه با چالش‌های متعددی روبه‌رو است؛ از جمله سرعت بالای تحولات در عرصه رسانه، تنوع و تکثر انواع رسانه‌ها، جهانی شدن رسانه‌ها و ... ضمناً احکام فقهی مربوط به هنر، عرضی هستند و با توجه به مقتضیات زمان و مکان و شرایط مختلف، می‌توانند مورد استنباط حکم جدید قرار بگیرند.

نتیجه: با توجه به مستحده بودن موضوع هنر از جهتی نظام اجتهادی پویا باید به سه حوزه «هنرمند»، «مخاطب» و «متن اثر» توجه شود. در حوزه هنرمند، معیار بحث، قصد و نیت هنرمند است. در حوزه مخاطب، معیار بحث، تأثیر اثر هنری بر مخاطب است و در حوزه متن اثر، با توجه به تراحم در شرایط مختلف و زبان خاص هنر، حکم نهایی به حکومت دینی یا اولیای دین واگذار می‌شود.

اطلاعات مقاله

نوع مقاله: پژوهشی

صفحات: ۳۴۷-۳۶۴

سابقه مقاله:

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۱/۲۹

تاریخ اصلاح: ۱۴۰۳/۰۴/۰۷

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۶/۲۴

تاریخ انتشار: ۱۴۰۳/۰۸/۱۰

واژگان کلیدی:

فقه رسانه، تلویزیون، رویکرد نوین، عصر حاضر.

نویسنده مسئول:

عبدالرضا جمالزاده

آدرس پستی:

ایران، تهران، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد تهران شمال، گروه فقه و مبانی حقوق اسلامی.

کد ارکید:

تلفن:

پست الکترونیک:

jamalzadehpro@gmail.com

۱. مقدمه

هنری در تلویزیون با رعایت موازین شرعی و پاسخ-گویی به نیازهای جامعه در عصر حاضر، ابتدا به تعاریف و مفاهیم و موضوع‌شناسی هنرهای تصویری و تلویزیون و سپس به بررسی دیدگاه‌های فقها در عصر حاضر می‌پردازد. در زمینه پژوهش‌های انجام-شده می‌توان کتاب «قانون و رسانه» نوشته سیدمحسن علوی نجفی را نام برد که یک منبع معتبر درباره حقوق رسانه است و البته برخی از مطالب آن، به‌ویژه در مورد مسئولیت حقوقی رسانه، کمی مبهم است. برای مثال، در این کتاب، به مسئولیت رسانه در برابر پخش اخبار و اطلاعات نادرست اشاره شده است؛ ولی مشخص نیست که در چه شرایطی، پخش اخبار و اطلاعات نادرست، می‌تواند مسئولیت حقوقی برای رسانه ایجاد کند.

در زمینه فقه هنر، آثار و مقالات متعددی نوشته شده است. در کتابی با عنوان «فقه هنر» به بررسی کلیات فقه هنر و حکم شرعی هنرها پرداخته شده است. این کتاب از جمله منابع اولیه در این زمینه محسوب می‌شود و در آن به مباحثی مانند ماهیت هنر، جایگاه هنر در اسلام، و احکام شرعی انواع مختلف هنر پرداخته شده است.

کریمی حسینی در کتابی با عنوان «مجسمه‌سازی و تصویر در فقه شیعه» به بررسی مسائل مجسمه‌سازی و تصویر در فقه شیعه می‌پردازد. نویسندگان در این کتاب با استفاده از روش اجتهادی، به بررسی ادله نقلی و روایی مربوط به این موضوع پرداخته و در نهایت به این نتیجه می‌رسد که مجسمه‌سازی به‌طور مطلق حرام نیست. نویسندگان در این کتاب، فقط به مسئله مجسمه پرداخته است و به سایر جلوه‌های هنر

در دنیای پویای امروز با تحولات ابزارهای ارتباط جمعی رسانه تلویزیون در انتقال مفاهیم، برانگیختن احساسات، ترویج فرهنگ و شکل‌دهی به افکار عمومی نقش به‌سزایی ایفا می‌کند. در عصر حاضر ظهور مسائل جدیدی در زمینه رسانه تلویزیون که با تنوع و گستردگی خود، مخاطبان را در سراسر جهان جذب می‌کند، تأثیری عمیق و پایدار بر اندیشه، رفتار و فرهنگ مخاطبان می‌گذارد. لذا پویایی و بازنگری در فقه رسانه تلویزیون به‌عنوان راهنما و چارچوبی برای تولید و پخش آثار هنری با محتوای ارزشی و سازنده از اهمیتی دوچندان برخوردار است. فقه رسانه تلویزیون، شاخه‌ای از فقه اسلامی است که در دوران معاصر به‌منظور پاسخ‌گویی به نیازهای جدید در این حوزه شکل گرفته است و به‌عنوان منبعی جامع برای هدایت انسان در همه جنبه‌های زندگی، می‌تواند در مواجهه با این چالش‌ها راهگشا باشد. زیرا فقه وظیفه پاسخ‌گویی در همه امور زندگی بشر را دارد و باید حکم جلوه‌های مختلف هنر و مصادیق فعالیت‌های هنری را بیان کند.

این احکام شرعی می‌توانند راهنمای هنرمندان در خلق آثار هنری با محتوای ارزشی و سازنده باشند. هنر از مواردی است که در قرآن و سنت و روایات حکم مطلق داده نشده است. لذا فقیهان با استفاده از روش‌های اجتهاد در عصر حاضر می‌توانند احکام جدیدی را برای هنر و تلویزیون استنباط کنند.

این بازنگری، باید به گونه‌ای باشد که هم از احکام و مقررات فقهی صیانت شود و هم نیازهای جامعه در عصر حاضر را تأمین کند. در این مقاله، با رویکردی نوین به ارائه راهکارهایی برای تولید و پخش آثار

مجلات، فیلم، سینما، عکس، نقاشی و مانند آن (معین، ۱۳۵۰، ۱/ ۱۹۹۶) و هر وسیله‌ای است که برای منتقل کردن اطلاعات و ارتباطات به کار می‌رود. شامل رسانه‌های صوتی، تصویری، الکترونیکی و حتی نوشتاری می‌شود. به‌عنوان مثال، رادیو، تلویزیون، اینترنت، رسانه‌های تلفن همراه و ... همگی از انواع رسانه هستند (نیکنام، ۱۳۸۹، ۲۸).

۵-۱-۱. تلویزیون

واژه «تلویزیون» از دو واژه «تله» (به معنای دور) و «ویژن» (به معنای دیدن) تشکیل شده است. بنابراین، معنای لغوی تلویزیون «دیدن از راه دور» است. در اصطلاح، تلویزیون به دستگاهی گفته می‌شود که تصاویر و صداهای ضبط‌شده یا زنده را از طریق امواج رادیویی یا کابل‌های مخابراتی، به نمایش می‌گذارد. تلویزیون، یکی از مهم‌ترین ابزارهای ارتباط جمعی است که نقش مهمی در زندگی اجتماعی و فرهنگی انسان‌ها ایفا می‌کند (همان، ۲۵۷۷).

۵-۱-۲. فقه رسانه

فقه رسانه به‌عنوان دانش نوظهور در حوزه علوم اسلامی، به بررسی احکام شرعی مرتبط با فعالیت‌های رسانه‌ای می‌پردازد. این دانش، با هدف تبیین وظایف و تکالیف شرعی فعالان رسانه و همچنین ارائه رهنمودهایی برای استفاده صحیح و اخلاقی از ابزارهای رسانه‌ای در راستای ارزش‌های اسلامی شکل گرفته است (طاهری خرم‌آبادی، ۱۳۹۳، ۱۲). «فقه رسانه و ارتباطات رسانه‌ای به عبارتی فقه رسانه مجموعه قواعد و مقرراتی که بر فعالیت‌های رسانه‌ای از جمله تولید، توزیع و مصرف محتوای رسانه‌ای که

رسانه‌ای مانند رادیو و تلویزیون، نپرداخته است. لذا لزوم پژوهش حاضر ضرورت دارد.

۲. مواد و روش‌ها

مقاله حاضر توصیفی-تحلیلی است. مواد و داده‌ها نیز کیفی است و از فیش‌برداری در گردآوری مطالب و داده‌ها استفاده شده است.

۳. ملاحظات اخلاقی

در این مقاله، اصالت متون، صداقت و امانت‌داری رعایت شده است.

۴. یافته‌ها

فقه رسانه با چالش‌های متعددی روبه‌رو است، از جمله سرعت بالای تحولات در عرصه رسانه، تنوع و تکرار انواع رسانه‌ها، جهانی شدن رسانه‌ها و ... در ضمن احکام فقهی مربوط به هنر، عرضی هستند و با توجه به مقتضیات زمان و مکان و شرایط مختلف، می‌توانند مورد استنباط حکم جدید قرار بگیرند.

۵. بحث

۵-۱. رسانه

واژه «رسانه» در لغت به معنای «وسیله رساندن» است و به معنای هر وسیله‌ای است که مطلب یا خبری را به اطلاع مردم برساند مانند رادیو، تلویزیون، روزنامه و ... (عمید، ۱۳۸۴، ۱۰۴۲/۲) در اصطلاح، رسانه به ابزاری گفته می‌شود که پیامی را از فرستنده به گیرنده منتقل می‌کند. رسانه‌ها می‌توانند شامل ابزارهای ارتباط جمعی مانند رادیو، تلویزیون، مطبوعات و اینترنت باشند یا ابزارهای فردی مانند الفاظ گفتاری، نوشتاری، کتاب، منبر، روزنامه،

در راه خدا کارکنند، در روز قیامت با پیامبران و صدیقان محشور می‌شوند» (حسینی شیرازی، ۱۳۹۷، ۱۲). در این حدیث، نشان می‌دهد که هنر و هنرمندان صالح در نزد خداوند متعال جایگاه ویژه‌ای دارند.

۵-۲-۱. رویکرد فقه رسانه

در فقه اسلامی، رویکردهای مختلفی نسبت به هنر رسانه با حکومت وجود دارد. برخی از فقها معتقدند که حکومت باید در حوزه هنر رسانه دخالت حداکثری داشته باشد و از طریق وضع قوانین و مقررات، محتوا و قالب‌های هنری رسانه‌ای را کنترل کند. این رویکرد را می‌توان «رویکرد تصدیگری» نامید (وکیلی، ۱۳۹۹، ۲۹). گروهی دیگر از فقها نیز معتقدند که حکومت باید در حوزه هنر رسانه نقش هدایت‌گری داشته باشد و از طریق حمایت از هنرمندان و تولیدات هنری ارزشمند به تعالی هنر و فرهنگ جامعه کمک کند. این رویکرد را می‌توان «رویکرد هدایت‌گری» نامید (همان).

در این میان رویکرد هدایت‌گری به نظر می‌رسد با آموزه‌های اسلامی سازگارتر باشد. در این رویکرد، حکومت به‌عنوان یک نهاد هدایت‌گر، وظیفه دارد از هنر رسانه برای تعالی روح و تزکیه نفس مردم استفاده کند. در عین حال، حکومت باید به آزادی بیان و خلاقیت هنرمندان احترام بگذارد و از دخالت‌های سلیقه‌ای در حوزه هنر رسانه خودداری کند.

۵-۲-۲. احکام رسانه

الف) حرمت تولید و انتشار آثار هنری و رسانه‌ای که مخالف احکام اسلام باشد. این آثار شامل مواردی که محتوای حرامی مانند فحشا، ظلم، کفر، شرک و...

بر اساس منابع فقهی، مانند قرآن، سنت و عقل، استخراج می‌شوند (میرباقری، ۱۴۴۴، ۱۳).

۵-۱-۳. رویکرد نوین

رویکرد نوین به معنای شیوه یا دیدگاهی جدید و خلاقانه برای حل یک مسئله یا انجام یک کار است. این رویکرد در مقابل رویکردهای سنتی یا قدیمی قرار می‌گیرد که ممکن است کارآمدی خود را از دست داده باشند یا در پاسخ به چالش‌های جدید ناکافی باشند (حسینی و همکاران، ۱۳۹۷، ۷۸).

۵-۲. موضوع‌شناسی

فقه رسانه تلویزیون، حوزه‌ای نوظهور و راهبردی است که به تبیین احکام شرعی فعالیت‌های رسانه‌ای در این بستر می‌پردازد. نقش ویژه تلویزیون در زندگی انسان‌ها و تأثیرات عمیق آن بر فرهنگ، اخلاق و باورهای جامعه، ضرورت پرداختن به این موضوع از منظر فقهی را دوچندان می‌کند. ماهیت تصویری و صوتی، تنوع محتوایی، مخاطبان گسترده و تأثیرات عمیق تلویزیون، ویژگی‌ها و چالش‌های خاص این حوزه را رقم می‌زند که آن را از سایر حوزه‌های فقه رسانه متمایز می‌کند.

بنابراین نیازمند نوآوری‌های فقهی در پاسخ به تحولات رسانه‌ای و تبیین احکام شرعی مرتبط با فعالیت‌های رسانه‌ای در این بستر است. از آنجا که احکام آن در قرآن و سنت به صراحت نیامده است، بر اساس اصول و قواعد فقهی و با توجه به شرایط و مقتضیات زمان و مکان، توسط فقها و اندیشمندان اسلامی مورد بررسی و استنباط قرار می‌گیرد. به-عنوان مثال پیامبر (ص) می‌فرماید: «الْفُتْنَانُ الصَّالِحُ مَعَ النَّبِيِّينَ وَالصِّدِّيقِينَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ». «هنرمندانی که

تبلیغ خشونت یا مواد مخدر (علوی نجفی، ۱۳۹۴، ۲۱) ممنوع می‌باشد.

- احکام محتوایی: به محتوای رسانه‌ای مانند اخبار، برنامه‌های تلویزیونی و فیلم‌ها اشاره دارند. این احکام تعیین می‌کنند که تولید و پخش چه محتوایی مجاز و چه محتوایی ممنوع است. برخی از نمونه‌های احکام محتوایی عبارت‌اند از ممنوعیت پخش اخبار یا برنامه‌هایی که باعث ایجاد تشویش و نگرانی عمومی می‌شوند یا ممنوعیت پخش برنامه‌هایی که خشونت یا تبعیض را ترویج می‌کنند و یا ممنوعیت پخش برنامه‌هایی که دارای محتوای غیر اخلاقی هستند (همان). ضمناً تصاویر می‌توانند در جهت مثبت یا منفی استفاده شوند. تصاویر مثبت، برای بیان مفاهیم و ارزش‌های اسلامی مانند توحید، عدالت، و اخلاق، استفاده شوند؛ اما تصاویر منفی می‌توانند برای بیان مفاهیم و ارزش‌های غیر اسلامی، مانند شرک، گناه، و بی بند و باری، استفاده شوند. لذا احکام رسانه متأثر از این دو نگاه است (میرباقری، ۱۴۴۴، ۱۴).

۵-۳-۱. معیار موضوع‌شناسی (تلویزیون)

معیار و مبنایی که جهت استفاده از آن‌ها در تلویزیون ضروری می‌باشد عبارت‌اند از:

۱. مطابقت با موازین شرعی و اخلاقی: یکی از مهم‌ترین احکام فقهی در زمینه رسانه‌ها، حرمت تولید و انتشار آثاری است که مخالف احکام اسلام باشد. بنابراین آثاری که در تلویزیون پخش می‌شوند باید با موازین شرعی و اخلاقی مطابقت داشته باشند. این موضوع شامل مواردی مانند حفظ کرامت انسان‌ها،

دارند. در احادیث نبوی نیز بر حرمت تولید و انتشار آثار هنری و رسانه‌ای که مخالف احکام اسلام باشد، تأکید شده است. در این زمینه، پیامبر اکرم (ص) می‌فرماید: مَنْ رَأَى مِنْكُمْ مُنْكَرًا فَلْيُغَيِّرْهُ بِيَدِهِ، فَإِنْ لَمْ يَسْتَطِعْ فَبِلِسَانِهِ، فَإِنْ لَمْ يَسْتَطِعْ فَبِقَلْبِهِ، وَذَلِكَ أَضْعَفُ الْإِيمَانِ «هر کس از شما منکری ببیند، باید با دستش آن را تغییر دهد. اگر نتوانست، با زبانش آن را تغییر دهد. اگر نتوانست با قلبش آن را تغییر دهد. و این ضعیف‌ترین ایمان است» (مسلم، ۱۴۱۲، ح ۱۴۸).

ب) وجوب رعایت موازین شرعی در تولید و انتشار آثار هنری و رسانه‌ای: این موازین شامل مواردی مانند رعایت عفاف و حجاب، حفظ کرامت انسان‌ها، پرهیز از ترویج خشونت و فساد و ... است.

ج) تکلیف حکومت اسلامی به نظارت بر تولید و انتشار آثار هنری و رسانه‌ای: حکومت اسلامی موظف است از تولید و انتشار آثاری که مخالف احکام اسلام یا مضر به جامعه است، جلوگیری کند (میرباقری، ۱۴۴۴، ۱۴). بنابراین، در استفاده از تصاویر، دقت و تأمل نیاز دارد، باید توجه داشت که تصاویری را انتخاب کنیم تا ارزشها را در خود داشته باشند و موجب انحراف و گمراهی انسان‌ها نشوند.

۵-۳. تقسیم‌بندی احکام رسانه

احکام رسانه را می‌توان به دو دسته کلی تقسیم کرد. ۱- احکام ابزاری: به ابزارهای رسانه‌ای، مانند رادیو، تلویزیون، اینترنت و شبکه‌های اجتماعی، اشاره دارند. این احکام تعیین می‌کنند که استفاده از این ابزارها در چه شرایطی مجاز و در چه شرایطی ممنوع است (دهقان، ۱۴۰۰، ۲۲). برای نمونه محدودیت استفاده از برخی ابزارها برای اهداف غیر قانونی مانند

۶. ترویج معنویت: رعایت معیارهای فقه اسلامی با الگوگیری از معنویت‌ها در رسانه، اقداماتی همچون استفاده از نمادها و مفاهیم معنوی در تولیدات رسانه‌ای، نمایش الگوهای معنوی با تولید محتوای معنوی با زبانی جذاب و تأثیرگذار تا بتواند مخاطبان خود را جذب کند (وکیلی، ۱۳۹۹، ۲۸).

۴-۵. تصاویر و رسانه در قرآن

قرآن کریم، در برخی از آیات خود، به هنر مجسمه‌سازی و نقاشی اشاره کرده است. گاهی از این هنرها به‌عنوان هنرهای ارزشی یاد شده است و گاهی نیز از آن‌ها به‌عنوان هنرهای حرام و مضر یاد شده است. در اینجا به بخشی از آن آیات اشاره می‌کنیم: الف) آیات هنر مجسمه‌سازی و نقاشی: در برخی از آیات قرآن، از هنر مجسمه‌سازی و نقاشی به‌عنوان هنرهای مقدس و ارزشمند یاد شده است. مثل این آیه: *وَلَسَلِيمَانَ الرِّيحَ غَدَوْهَا شَهْرٌ وَرَوَّاحَهَا شَهْرٌ وَأَسَلْنَا لَهُ عَيْنَ الْمَوْتِ وَمَا يُدْرِيكَ مَا عَيْنُ الْمَوْتِ نَحَلَهَا مِنْ كُلِّ الشَّمْرَاتِ وَأَتَيْنَاهُ مِنْ قَبْلِنَا حُكْمًا وَعِلْمًا وَفَضَّلْنَاهُ عَلَى بَعْضِ الْمُؤْمِنِينَ* «و برای سلیمان باد را مسخر کردیم که صبحگاهانه در یک ماه، و شامگاهانه در یک ماه، طی می‌کرد، و چشمه مس را برای او روان کردیم، و چه می‌دانی که چشمه مس چیست؟ ما هر گونه میوه‌ای را از آن برای او می‌آوردیم، و از نزد خود، حکمت و دانش به او عطا کردیم، و او را بر بسیاری از مؤمنان برتری دادیم» (سوره نمل/۱۲). در این آیه، خداوند متعال از برخی از نعمت‌های الهی که به سلیمان نبی عطا کرده بود، سخن می‌گوید. یکی از این نعمت‌ها، باد بود که در اختیار سلیمان نبی قرار داشت. خداوند متعال می‌فرماید: «و برای سلیمان باد را مسخر کردیم که صبحگاهانه در یک ماه، و

پرهیز از ترویج خشونت و فساد و... است (شورای عالی انقلاب فرهنگی، ۱۳۸۸، ۱).

۲. تناسب با مخاطبان تلویزیون: تلویزیون یک رسانه فراگیر است و مخاطبان آن از طیف‌های مختلف سنی، اجتماعی و فرهنگی هستند. لذا باید با مخاطبان آن تناسب داشته باشند. این موضوع شامل مواردی مانند توجه به علایق و نیازهای مخاطبان، حفظ زبان و گویش مخاطبان و ... است.

۳. تطابق با اهداف و سیاست‌های تلویزیون: هر شبکه تلویزیون دارای اهداف و سیاست‌های خاص خود است. بنابراین باید با اهداف و سیاست‌های آن تلویزیون مطابقت داشته باشند. مانند ترویج ارزش‌های اسلامی و انقلابی، اطلاع‌رسانی و آگاهی‌بخشی، سرگرمی و تفریح و... است (همان).

۴. نوآوری و خلاقیت: خلاقیت یکی از ظرفیت‌های مهم انسانی است. هنرهای صوتی و تصویری می‌توانند با تحریک خلاقیت، به آن‌ها کمک کنند تا توانایی‌های خود را شکوفا و باعث ایجاد نوآوری و ابتکار و با ایجاد امید در انسان‌ها، به آن‌ها کمک کنند تا در برابر مشکلات زندگی با ایجاد انگیزه مقاومت کنند.

۵. تطابق با نیازهای روز جامعه: آثار هنرهای تصویری دارای کیفیت بالا می‌توانند اثرگذار با نیازهای روز جامعه و با مطابقت می‌توانند پاسخ‌گوی نیازهای مخاطبان باشند که با آموزش و آگاهی‌بخشی در مورد دنیای اطراف دیدگاه خود را نسبت به آن گسترش دهند. آثار هنری می‌توانند اطلاعات مربوط به موضوعات مختلف مانند تاریخ، جغرافیا، علوم، فرهنگ و هنر را به مخاطبان ارائه دهند.

مجسمه‌سازی تحریم نشده است و ممنوعیت ساخت مجسمه‌ها و تمثال‌های دارای روح به‌خاطر توجه آموزه‌های دینی به مسائل اعتقادی است. لذا زمان و مکان و موضوعیت در این زمینه مؤثر می‌باشد. نکته بسیار مهم و ظریفی که لازم به توجه است با استناد به منابع دینی و نگرشی جدید به دنیای امروز موضوع مجسمه‌سازی بار دیگر و با دقت بیشتر مبنی بر اینکه «مجسمه‌سازی دیگر برای پرستش نیست»، دانشمندان دینی و برخی از فقهای معاصر نیز با انجام بررسی‌هایی در منابع دینی، حرمت مجسمه‌سازی به‌صورت عام را مورد تردید قرار دادند (تبریزی، ۱۴۱۶، ۱/۱۲۳).

بدیهی است امروزه صنعت مجسمه‌سازی را به‌منظور چنین هدفی جز در میان قبایل دورافتاده نمی‌توان مشاهده نمود. بنابراین از نظر قرآن کریم، هنر مجسمه‌سازی و نقاشی، می‌تواند به دو صورت مثبت و منفی باشد. گاهی می‌تواند برای بیان حقایق دینی و الهی استفاده شود و در این صورت، یک هنر مقدس و ارزشمند است؛ اما در حالت دیگری می‌تواند برای بیان امور غیر واقعی و گمراه‌کننده استفاده شود و در این صورت، یک هنر حرام و مضر است. با این نگاه می‌توان نظر داد مخالفت اسلام با مجسمه‌سازی و نقاشی نیز به‌صورت کلی مورد بحث است. بنابراین طبیعی است اگر مجسمه‌سازی در جوامع گذشته در مسیر شرک و بت‌پرستی استفاده نمی‌شد، هیچ‌گاه حرام و ممنوع نمی‌شدند.

۵-۵. تصاویر و مجسمه در فقه

الف) دیدگاه علما بر تصاویر: در فقه اسلامی به تصاویر و نقاشی دو نگاه کلی وجود دارد: نگاه مثبت و نگاه منفی که رعایت محدودیت‌های شرعی لازم است.

شامگاهانه در یک ماه، طی می‌کرد. «این آیه، نشان می‌دهد که سلیمان نبی از باد برای ساختن کاخ‌ها و بناهای دیگر استفاده می‌کرد. این کاخ‌ها از جمله شاهکارهای هنری آن زمان بودند و نشان‌دهنده ذوق و هنر سلیمان نبی بودند. این آیه به‌طور غیر مستقیم، به جنبه مثبت هنر مجسمه‌سازی اشاره دارد. مجسمه‌سازی می‌تواند در جهت زیبایی و شکوه هرچه بیشتر بناها و آثار هنری مورد استفاده قرار گیرد (مکارم شیرازی، ۱۴۰۴، ۱۸/۳۹).

ب) آیات نهی هنر مجسمه‌سازی و نقاشی: در برخی از آیات قرآن، از هنر مجسمه‌سازی و نقاشی به‌عنوان هنرهای حرام و مضر یاد شده است. به‌عنوان مثال، در آیه ۹۵ سوره صافات که به ساختن مجسمه‌های بت توسط مشرکان اشاره دارد، قَالَ أَتَعْبُدُونَ مَا تَحْتُونَ «آیا آنچه را خود می‌تراشید، می‌پرستید؟» در این آیه حضرت ابراهیم (ع) به قوم خود که بت‌پرست بودند، می‌فرماید: آیا آنچه را خود می‌تراشید و شکل می‌دهید، می‌پرستید؟ این پرسش، توبیخ و انکار بت‌پرستی قوم ابراهیم (ع) است. این آیه، نشان‌دهنده این است که بت‌پرستی، یک عمل بیهوده و خرافی است. انسان‌ها نباید چیزی را بپرستند که خود آن را ساخته، تنها خداوند، شایسته پرستش است. در این آیه، خداوند متعال از ساختن مجسمه‌های بت توسط مشرکان سخن می‌گوید. این مجسمه‌ها، برای پرستش و انحراف مردم از دین خدا ساخته می‌شدند. در این آیه، از ساختن مجسمه‌های حیوانات به‌عنوان یکی از اعمال بیهوده و بی‌فایده یاد شده است. در واقع آنچه از سوی قرآن نهی شده، ساختن مجسمه موجودات جاندار همچون انسان و حیوان بوده که بت‌پرستان به پرستش آن می‌پرداختند و مطلق

اگر مجسمه‌ای برای اهداف هنری یا آموزشی ساخته شده باشد، نگهداری و خرید و فروش آن اشکالی ندارد.

«ساختن مجسمه‌های موجودات جاندار اعم از انسان، حیوان، فرشته و جن، حرام است. این حکم مطلق است و شامل مجسمه‌های مجسم و غیر مجسم می‌شود». دلیل اول، روایاتی است که از پیامبر (ص) و ائمه معصومین (ع) نقل شده است. در این روایات، مجسمه‌سازی نهی شده است. دلیل دوم، مجسمه‌سازی می‌تواند منجر به شرک و بت‌پرستی شود. زیرا ممکن است برخی از مردم، مجسمه‌ها را به‌عنوان خدایان یا نمایندگان خدایان بپرستند. وی در ادامه به بررسی برخی از استثنائات در حکم حرمت مجسمه‌سازی می‌پردازد. یکی از این استثنائات، ساختن مجسمه برای آموزش پزشکی است. شیخ معتقد است که ساختن مجسمه انسان برای آموزش پزشکی، جایز است (شیخ انصاری، ۱۴۰۰، ۲۶۰).

۵-۶. نظرات و دیدگاه‌های فقها بر رسانه

دیدگاه‌های فقها در زمینه تولید و توزیع هنرهای تصویری، متفاوت و بر سه گروه تقسیم می‌شوند:

گروه اول: مخالف و قائل به حرمت در تولید و توزیع هنرهای تصویری می‌باشند. فقهای که تولید و توزیع هنرهای تصویری در تلویزیون را حرام می‌دانند، بر این باورند که تصویر انسان حتی اگر بدون چهره باشد نیز حرمت دارد. آن‌ها استدلال می‌کنند که تصویر انسان به‌عنوان یک مخلوق الهی، دارای حرمت است و نباید بدون اجازه خداوند، از آن تصویربرداری کرد. استدلال‌های مختلفی را برای اثبات نظر خود ارائه می‌دهند. برخی از این استدلال‌ها عبارت‌اند از: الف) احترام به حرمت انسان: انسان، به‌عنوان یک مخلوق

برخی محدودیت‌ها در تصویرسازی و طراحی شامل موارد زیر می‌شوند.

۱. نمایش تصاویر بشری: در برخی موارد، نمایش تصاویر بشری در هنر اسلامی ممنوع است؛ به‌طوری که تصویر بشر در آثار هنری باید به صورت ناشناس یا به صورت سنتی و تزئینی باشد. به‌عنوان مثال، در هنر ایرانی، عموماً طرح‌هایی از گل و بلبل، شکل‌های هندسی و تزئیناتی، در آثار هنری به‌کار می‌رود (سپانلو، ۱۳۸۹، ۲۱).

۲. شرایطی نیز برای تصاویر و نقاشی حلال قائل شده‌اند (از جمله: الف) عدم تحریک شهوت؛ ب) عدم مخالفت با شرع و عفت اسلامی؛ تصاویر و نقاشی‌هایی که با شرع و عفت اسلامی مغایرت داشته باشند، حرام هستند.

ب) نگاه علما بر مجسمه: مجسمه‌سازی شاخه‌ای از هنرهای تجسمی است که در آن، هنرمند با استفاده از مواد جامدی مانند چوب، سنگ و فلز، اشیای واقعی یا خیالی را در سه بعد بازنمایی می‌کند. در اسلام، حکم شرعی مجسمه‌سازی مورد اختلاف فقها است. برخی از فقها، ساخت، نگهداری و خرید و فروش مجسمه‌های موجودات جاندار را حرام می‌دانند. دلیل این حکم، این است که مجسمه‌سازی می‌تواند به ترویج شرک و بت‌پرستی منجر شود (احمدی، ۱۴۰۰، ۲۳). در مقابل، گروهی دیگر از فقها، ساخت، نگهداری و خرید و فروش مجسمه را به‌طور مطلق جایز می‌دانند. آن‌ها معتقدند که مجسمه‌سازی تنها یک هنر است و نباید آن را با بت‌پرستی اشتباه گرفت. برخی دیگر از فقها نیز ساخت مجسمه‌های موجودات جاندار را حرام می‌دانند؛ اما نگهداری و خرید و فروش آن را جایز می‌دانند. آن‌ها معتقدند که

مختلفی را برای اثبات نظر خود ارائه می‌دهند. برخی از این استدلال‌ها عبارت‌اند از: الف) مصلحت عامه: تولید و توزیع هنرهای تصویری در تلویزیون می‌تواند در راستای مصلحت عامه باشد. به‌عنوان مثال می‌تواند در آموزش و ترویج ارزش‌های اسلامی، نقش مؤثری داشته باشد. ب) عدم وجود نص صریح قرآن: در قرآن کریم و احادیث، نص صریحی بر حرمت تصویربرداری از انسان وجود ندارد. پس می‌توان گفت که تولید و توزیع هنرهای تصویری در تلویزیون، مجاز است (میرباقری، ۱۴۴۴، ۱۴).

امام خمینی (ره) نیز در خصوص حکم فقهی استفاده از رادیو، تلویزیون و دیگر وسایل ارتباط جمعی جدید، چنین نوشته‌اند: «این وسایل نو پیدا هم کارکرد حلال عقلایی و هم کارکرد حرام غیر مشروع دارند. هر کدام از این کارکردها حکم خاص خود را دارد. بنابراین انتفاعاتی نظیر اطلاع‌رسانی، ارشاد و مانند آن از رادیو و نشان دادن تصویرهای مجاز برای آموزش حرفه‌های حلال یا نمایش کالاهای حلال یا نشان دادن شگفتی‌های آفرینش در خشکی‌ها و دریاها مانعی ندارد. انتفاعاتی نظیر شنیدن غنا و پخش آن یا چیزهای دیگری که مغایر شریعت مطهره است جایز نیست. مثل آنکه احکام صادره از منابع بی‌صلاحیت که مغایر احکام دین است از آن‌ها پخش شود یا چیزهای دیگری که مخالف دین و موجب فساد عقیده و اخلاق مردم گردد» (امام خمینی، ۱۳۶۳، ۵۶۵). وی در مورد تصاویر تلویزیونی می‌فرماید: «تصاویری که در تلویزیون دیده می‌شود مانند تصاویری است که در فرش و پارچه‌های دیگر دیده می‌شود و چون تصویر انسان و حیوان حرام است، پس تصاویر تلویزیونی نیز حرام است و دلیل

الهی دارای حرمت است. تصویر انسان نیز نوعی از شخصیت انسان است و بنابراین باید مورد احترام قرار گیرد. ب) حرمت تصرف در مال بدون اجازه مالک: تصویر انسان، نوعی از مال انسان است. بنابراین بدون اجازه مالک، نمی‌توان از آن تصویربرداری کرد. ج) اقدام به کاری که خداوند آن را نهی کرده است: خداوند در قرآن کریم، از تصرف در مال دیگران بدون اجازه آن‌ها نهی کرده است. تصویربرداری از انسان بدون اجازه او نیز نوعی از تصرف در مال او است. امام خامنه‌ای در فتوای خود می‌فرماید: «تصویر انسان، حتی اگر بدون چهره باشد حرمت دارد و تصویر برداری از آن بدون اجازه مالک آن حرام است» (خامنه‌ای، ۱۴۴۴، ۲۲۴). ایشان در این فتوا، تصویر انسان را حتی اگر بدون چهره باشد، دارای حرمت می‌دانند. این فتوای با نظر برخی دیگر از فقیهان شیعه، مانند آیت‌الله مکارم شیرازی متفاوت است.

گروه دوم: این گروه از علما (مشروط به رعایت) مجاز به تولید و توزیع هنرهای تصویری در تلویزیون می‌باشند مانند آیت‌الله مکارم شیرازی، تولید و توزیع هنرهای تصویری در تلویزیون را مجاز می‌دانند. این گروه معتقدند که تصویر انسان اگر برای مقاصد مثبتی مانند آموزش یا ترویج ارزش‌های اسلامی استفاده شود، مجاز است. آیت‌الله مکارم شیرازی در رساله خود می‌فرماید: «تصویر انسان، اگر بدون قصد لذت و برای مقاصد صحیحی، مانند آموزش، تحقیق، ترویج ارزش‌های اسلامی و امثال آن صورت گیرد، اشکال ندارد» (مکارم شیرازی، ۱۴۲۷، ۴۲۳/۲).

گروه سوم: این گروه قائل به جواز تولید و توزیع هنرهای تصویری در تلویزیون هستند و استدلال‌های

حرمت آن این است که این تصاویر موجب تحریک شهوت می‌شوند» (امام خمینی، ۱۴۰۹، ۱/ ۲۷۵). نظر امام خامنه‌ای در مورد تصاویر تلویزیونی می‌فرماید: «تلویزیون در صورتی که موجب تحریک شهوت و ترویج فحشا نشود، اشکال ندارد» (خامنه‌ای، ۱۳۷۹، ۵۰۲/۱).

بنابراین استفاده از رسانه به‌مثابه ابزاری برای انتقال پیام از سوی دین امری طبیعی است و از این جهت منع اصولی وجود ندارد؛ به عقیده امام خمینی: «رسانه‌های گروهی به‌ویژه صداوسیما، این مراکز آموزش و پرورش عمومی، می‌توانند خدمات‌های گرانمایه‌ای را به فرهنگ اسلام و ایران نمایند» (امام خمینی، ۱۳۷۰، ۱۹ / ۱۰۹). هم‌چنین ایشان معتقدند: «رسانه باید روشنگری داشته باشد و مردم را هدایت کند» (امام خمینی، ۱۳۷۰، ۸ / ۱۸). برای مثال «صداوسیما یک دانشگاه عمومی است. یعنی دانشگاهی است که در سطح کشور گسترده است و باید به اندازه‌ای که می‌شود از آن استفاده کرد» (امام خمینی، ۱۳۷۰، ۲۰۳/۵). در ضمن نسبت به برخی فیلم‌ها ایشان نظر داده‌اند از جمله نظر امام خمینی (ره) در مورد نمایش فیلم «پاییز صحرا» به کارگردانی احمدرضا درویش در سال ۱۳۶۶ ساخته شد. این فیلم روایت‌گر داستان زندگی یک روستایی به نام حاج یونس است که در دوران جنگ ایران و عراق، به همراه خانواده‌اش به شهر می‌رود. یکی از نکات مورد مناقشه در این فیلم، استفاده از بازیگر زن برای نقش حاج یونس بود. برخی از علما و مراجع معتقد بودند که استفاده از بازیگر زن برای نقش مرد، اشکال شرعی دارد. در این راستا، محمد هاشمی، رئیس وقت سازمان صداوسیما، از امام خمینی (ره)

کسب تکلیف می‌کند. امام در پاسخ به ایشان فرمودند: «نظر نمودن به این قبیل فیلم‌ها هیچ اشکال شرعی ندارد و حتی بسیاری از آن‌ها آموزنده است. لکن دو نکته را باید تذکر داد: اول آنکه اجنبی‌گریم نکنند، دیگر آنکه بینندگان از روی شهوت نظر نکنند» (خبرگزاری فرهنگ و هنر، ۱۳۹۷، ۹۳۹۰۸۹). امام خمینی (ره) در این پاسخ، دو نکته را مورد تأکید قرار دادند: نخست عدم اشکال شرعی در نمایش فیلم‌ها به شرط رعایت موازین شرعی؛ دوم اینکه عدم استفاده از بازیگر زن برای نقش مرد به دلیل احتمال تحریک شهوانی بینندگان. بر اساس نظر امام خمینی (ره)، نمایش فیلم پاییز صحرا با توجه به رعایت دو نکته مذکور، اشکال شرعی نداشت.

نظر امام خمینی (ره) در مورد نمایش فیلم «الرساله» به کارگردانی مصطفی عقاد در سال ۱۹۷۶ ساخته شد. این فیلم روایت‌گر داستان زندگی پیامبر اسلام (ص) و صحابه ایشان است. یکی از نکات مورد مناقشه در این فیلم، عدم نمایش نام علی بن ابی طالب (ع) در هنگام اذان است. برخی از علما و مراجع معتقد بودند که این امر، خلاف واقع تاریخی است. در این راستا، امام خمینی (ره) فیلم الرساله را مشاهده کردند و سپس فرمودند: «در زمان پیامبر (ص) که اشهد ان علی ولی الله نبوده و این جزء مستحبات اذان است؛ نه واجبات آن و این فیلم اشکالی ندارد» (همان) امام خمینی (ره) در این پاسخ، دو نکته را مورد تأکید قرار دادند: ۱- عدم لزوم نمایش نام علی بن ابی طالب (ع) در هنگام اذان، به دلیل عدم وجود آن در زمان پیامبر (ص) ۲- عدم اشکال شرعی در نمایش فیلم‌ها، به شرط رعایت موازین شرعی، بنابراین براساس نظر امام خمینی (ره)، نمایش فیلم

بیان کرد: محتوای فقهی، می‌تواند از تأثیر منفی قصه و نمایشنامه بر مخاطبان جلوگیری کند. و می‌تواند به انتقال ارزش‌های دینی و اخلاقی به جامعه کمک کند (کاظمی و همکاران، ۱۴۰۱، ۱۶۸). بنابراین فقه نقش مهمی در محتوای قصه و نمایشنامه دارد. این نقش، مبتنی بر حفظ ارزش‌های دینی و اخلاقی و پرهیز از فساد و گمراهی است. اهمیت فقه در محتوای به‌دلیل تأثیرگذاری این هنرها بر مخاطبان و ارتقای سطح فرهنگی جامعه است.

۵-۷-۲. فقه در داستان‌سرایی

داستان و داستان‌سرایی از جمله ابزارهای مهمی هستند که می‌توانند برای انتقال اطلاعات، آموزش، سرگرمی و تأثیرگذاری بر مخاطبان باشند. برخی از این داستان‌ها عبارت‌اند از داستان‌های خبری، داستان‌های مستند، داستان‌های تخیلی، داستان‌های تبلیغاتی استفاده از داستان‌های مذهبی در تولیدات رسانه‌ای می‌توانند به مخاطبان کمک کنند تا با ارزش‌های اخلاقی و انسانی آشنا شوند (وکیلی، ۱۳۹۹، ۲۸) و به انتقال اطلاعات، آموزش، سرگرمی و ... مخاطبان را به تفکر و تغییر رفتار وادار کنند.

۵-۷-۳. فقه در حماسه‌سرایی

حماسه و حماسه‌سرایی از جمله انواع برنامه‌های تلویزیونی است که می‌توانند به انتقال مفاهیم و ارزش‌های اخلاقی، تقویت روحیه ملی و هویت جمعی مخاطبان. با تقویت عناصر ارزشی مانند شجاعت، عدالت و ایثار، به ترویج ارزش‌های دینی و اخلاقی.

۱- و حذف عناصر ضد ارزشی مانند خشونت، فساد، و گناه، از فساد و گمراهی جلوگیری کند.

الرساله با توجه به رعایت موازین شرعی، اشکال شرعی نداشت.

در مورد فیلم «سربداران» یکی از نکات مورد مناقشه در این فیلم، استفاده از بازیگر زن برای نقش بانوی مغول بود. برخی از علما و مراجع معتقد بودند که استفاده از بازیگر زن برای نقش مرد، اشکال شرعی دارد. در این راستا، احمد نجفی، معاون صداوسیما، فیلم سربداران را به امام خمینی (ره) نشان داد. امام در پاسخ به ایشان فرمودند: «چه اشکالی دارد. اگر قرار باشد زن دربار شاهان مغول مثل زنان دیگر باشد امکان‌پذیر نیست» (همان). امام خمینی (ره) در این پاسخ به ضرورت نمایش واقعیت‌های تاریخی اشاره کردند. ایشان معتقد بودند که در صورت عدم نمایش واقعیت‌ها، تاریخ تحریف می‌شود. بر اساس نظر امام خمینی (ره)، نمایش فیلم سربداران با توجه به ضرورت نمایش واقعیت‌های تاریخی، اشکال شرعی نداشت.

۵-۷-۷. نقش و اهمیت فقه هنر

فقه هنر می‌تواند به هنرمندان و هنردوستان کمک کند تا در تولید و مصرف آثار هنری، احکام شرعی را رعایت کنند و به حفظ و ترویج فرهنگ و هنر اسلامی به تأمین سلامت و آرامش جامعه کمک کند.

۵-۷-۱. فقه در قصه و نمایشنامه

فقه نقش مهمی در محتوای قصه و نمایشنامه دارد. از نظر فقه شیعه، قصه و نمایشنامه باید از ارزش‌های دینی و اخلاقی محافظت کنند و از فساد و گمراهی پرهیز کنند. به همین دلیل، محتوای قصه و نمایشنامه باید با احکام فقهی مطابقت داشته باشد. اهمیت فقه در محتوای قصه را می‌توان به دو دلیل

در یکی از این روایات، پیامبر اکرم (ص) می‌فرماید: «هر مردی که لباس زنانه بپوشد، خداوند او را در روز قیامت به لباس زنانه می‌پوشاند و هر زنی که لباس مردانه بپوشد، خداوند او را در روز قیامت به لباس مردانه می‌پوشاند» (جعفر سبحانی، ۱۳۹۳، ۲۵۳). علمای شیعه بر این حکم فقهی اتفاق نظر دارند. بنابراین می‌توان نتیجه گرفت که اسلام، از رابطه و معاشرت قانونمند و به دور از آلودگی‌های زن و مرد مسلمان، حمایت می‌کند و حتی بر آنان واجب کرده است که بسان مردان، حج بگذارند، به دفاع برخیزند، به امر به معروف و نهی از منکر بپردازند. و نشان می‌دهند که اسلام، زن و مرد مسلمان را در حقوق و تکالیف برابر می‌داند. این امر، بر اهمیت رابطه و معاشرت قانونمند و به دور از آلودگی‌های زن و مرد مسلمان تأکید می‌کند.

خلاقیتهای اصولی که شهوت را به همراه نداشته باشد از طریق تولید محتوای آموزشی و فرهنگی در مورد عفاف و حجاب با نظارت بر محتوای تولیدشده توسط رسانه‌ها صورت گیرد. لذا در موارد زیر، بازیگر زنان و مردان در نقش یکدیگر اشکالی ندارد؛ چنانچه موجب تحریک شهوت نشود و برای بیان یک مفهوم یا پیام هنری ضروری باشد و در صورتی که در قالب یک کار طنز یا کمدی باشد. در این موارد، بازیگر زنان و مردان در نقش یکدیگر، صرفاً یک نقش را بازی می‌کنند و قصد آن‌ها تحریک شهوت مخاطبان نیست. از نظر فقهی اشکالی ندارد.

۵-۷-۶. استفادی نمایشی مشروبات الکلی

اسلام، شرب خمر را حرام دانسته و به شدت آن را نهی کرده است. از نظر فقهی بازیگری و استفاده نمایشی مشروبات الکلی، سیگار و مواد مخدر،

درحماسه سرایی می‌توان با انتقال پیام‌های اخلاقی همچون اهمیت نماز، روزه، و زکات، به تقویت ارزش‌های دینی و اخلاقی کمک کند (کاظمی و همکاران، ۱۴۰۱، ۱۶۸). بنابراین فقه می‌تواند نقش مهمی در حماسه و حماسه‌سرایی تلویزیونی داشته باشد و با پیروی از فقه تأثیر مثبتی بر مخاطبان ایجاد شود.

۵-۷-۴. فقه و رابطه زنان و مردن

از نظر فقه، زنان و مردان بازیگر باید در برخورد با یکدیگر، آداب و احکام شرعی را رعایت کنند. رعایت آداب و احکام شرعی در برخورد زنان و مردان بازیگر، نقش مهمی در حفظ عفت و پاک‌دامنی و جلوگیری از فساد و گمراهی دارد. زنان و مردان بازیگر باید به این نکته توجه داشته باشند که آن‌ها در معرض دید عموم هستند و رفتارهای آن‌ها می‌تواند تأثیر زیادی بر مخاطبان داشته باشد. برخی از آداب برخورد زنان و مردان بازیگر: رعایت حجاب و پوشش مناسب، عدم تماس بدنی، عدم نگاه کردن با شهوت (کاظمی و همکاران، ۱۴۰۱، ۱۶۸).

۵-۷-۵. فقه و پوشیدن لباس جنس مخالف

آرایش چهره بازیگر به فراخور نقشی که دارد در هنرهای نمایشی اهمیت ویژه‌ای دارد و از مقوله‌هایی است که امروزه از زوایای گوناگون باید در فقه بدان پرداخته شود. از جمله: آیا هنرمندان مرد می‌توانند با گریم کردن و آرایش چهره، خود را به مانند زنان درآوردند و آیا زنان هنرمندان اجازه دارند که با گریم چهره خود را شبیه مردان درآوردند؟ آیا بر این کار عنوان همانندی به جنس مخالف صدق نمی‌کند.

از نظر فقهی، پوشش و پوشیدن لباس جنس مخالف، حرام است. این حکم، مبتنی بر روایات متعددی است.

یا انقیاد خواهد بود. برای مثال، اگر هنرمندی قصد داشته باشد که با اثر هنری خود، ارزش‌های دینی را ترویج کند؛ اما اثر هنری او تأثیری منفی داشته باشد، حکم آن کراهت خواهد بود. زیرا قصد هنرمند، با نوع تأثیر اثر هنری، هم‌راستا نبوده است (علوی نجفی، ۱۳۹۴، ۱۳۷).

در حوزه مخاطب: در این حوزه نوع تأثیر اثر هنری معیار بحث فقهی دانسته شده است. اگر اثر هنری تأثیر دینی و اخلاقی مثبت داشته باشد، حکم آن استحباب یا وجوب خواهد بود. اگر اثر هنری تأثیر دینی و اخلاقی منفی داشته باشد، حکم آن کراهت یا حرمت خواهد بود. اگر اثر هنری تأثیر دینی و اخلاقی نداشته باشد، حکم آن اباحه خواهد بود. برای مثال، اگر اثر هنری یک فیلم، تأثیری مثبت بر مخاطب داشته باشد و باعث شود که مخاطب به ارزش‌های دینی و اخلاقی گرایش پیدا کند، حکم آن استحباب یا وجوب خواهد بود. اگر اثر هنری یک فیلم، تأثیری منفی بر مخاطب داشته باشد و باعث شود که مخاطب از ارزش‌های دینی و اخلاقی فاصله بگیرد، حکم آن کراهت یا حرمت خواهد بود (همان).

در حوزه متن اثر: در این حوزه مناط حمایت یا ممنوعیت انتشار آثار با توجه به تراحم در شرایط مختلف و زبان خاص هنر مورد بررسی قرار می‌گیرد. حکم آن هم مختص به حکومت دینی یا اولیای دین دانسته شده است. برای مثال، اگر اثر هنری یک فیلم، تأثیرات مثبت و منفی داشته باشد، حکم آن باید با توجه به شرایط مختلف و زبان خاص هنر، بررسی شود. در نهایت، حکومت دینی یا اولیای دین باید تصمیم بگیرند که آیا این اثر هنری را حمایت کنند یا ممنوع کنند (همان).

در صورتی که موجب تحریک مخاطبان به مصرف این مواد شود، حرام است. این حکم، مبتنی بر روایات متعددی است. در یکی از این روایات، پیامبر اکرم (ص) می‌فرماید: «هرکس به چیزی تشویق کند، گویی آن را انجام داده است» (موسوی بجنوردی، ۱۳۹۴، ۳۳۹).

در مواردی، بازیگری و استفاده نمایشی مشروبات الکلی، سیگار و مواد مخدر اشکالی ندارد؛ چنانچه موجب تحریک مخاطبان به مصرف این مواد نشود و اگر برای بیان یک مفهوم یا پیام هنری ضروری باشد؛ در صورتی که در قالب یک کار طنز یا کمدی باشد.

۵-۸. تفکیک موضوع فقه هنر

اولاً هنر اشکال مختلفی دارد و هر شکل از هنر، احکام خاص خود را دارد. این تنوع و گستردگی، کار فقه هنر را دشوار می‌کند. ثانیاً هنر همواره در حال تغییر و تحول است. این تغییرات، کار فقه هنر را برای پاسخ‌گویی به نیازهای روز جامعه دشوار می‌کند. ثالثاً بسیاری از هنرمندان و هنردوستان با احکام شرعی در هنر آشنا نیستند. این عدم آشنایی، می‌تواند منجر به تولید و مصرف آثار هنری غیر شرعی شود. لذا موضوع فقه هنر به نظر می‌رسد با تفکیک بحث نتیجه مؤثری بدهد بحث به سه حوزه «هنرمند»، «مخاطب» و «متن اثر»، معیار مواجهه فقهی با هر حوزه را به‌طور جداگانه مورد بحث قرار می‌گیرد.

در حوزه هنرمند، قصد و نیت هنرمند معیار بحث فقهی می‌باشد، اگر قصد هنرمند در راستا با نوع تأثیر اثر هنری باشد، یعنی هم‌راستا باشد حکم آن استحباب یا کراهت خواهد بود. اما اگر قصد هنرمند هم‌راستا با نوع تأثیر اثر هنری نباشد، حکم آن تجری

۵-۹. نقش زمان و مکان در احکام رسانه

امام خمینی (ره) با قاطعیت و شجاعت خود توانست حصارهای حاصل از جمود و سطحی‌نگری را درهم شکند و روح تازه‌ای در کالبد اجتهاد و فقاہت بدمد. او معتقد بود «فقه، تئوری واقعی و کامل اداره انسان و اجتماع از گهواره تا گوراست» (امام خمینی، ۱۳۸۷، ۲۱ / ۲۹۰). نمونه‌هایی از نقش زمان و مکان را در اجتهاد بخوبی نشان می‌دهد آن موارد عبارت‌اند از: خرید و فروش خون؛ فروش سلاح به دشمنان دین؛ شطرنج. البته این سه مورد به‌عنوان نمونه ذکر می‌شود. در ضمن زمان و مکان، دو عامل مهم در احکام تلویزیون هستند. رعایت این دو عامل، می‌تواند به حفظ ارزش‌های اسلامی، جلوگیری از انحراف و گسترش اسلام کمک کند. برای اجرایی کردن نقش زمان و مکان در احکام تلویزیون، می‌توان اقداماتی مانند تدوین ضوابط فقهی و آموزش کارکنان انجام داد. از نظر فقهی، زمان پخش برنامه تلویزیونی می‌تواند بر حکم آن تأثیرگذار باشد. برای مثال پخش برنامه‌های غیراخلاقی در ساعاتی که کودکان و نوجوانان تماشا می‌کنند، حرام است. همچنین پخش برنامه‌های مذهبی در ساعاتی که مردم مشغول کار یا تحصیل هستند، کم‌اثرتر است.

۶. نتیجه

فقه و هنرهای تصویری در تلویزیون، دو حوزه‌ای هستند که می‌توانند در کنار یکدیگر، نقش مهمی در فرهنگ و انتقال ارزش‌ها و باورهای دینی و اخلاقی ایفا کنند. با این حال، وجود برخی چالش‌ها، می‌تواند موجب شود که این دو حوزه به درستی با یکدیگر هماهنگ نشوند و آثار منفی به‌دنبال داشته باشد.

تحولات سریع هنر که موجب می‌شود احکام فقه هنر، با مقتضیات زمان و مکان، سازگار نباشند. عدم آگاهی هنرمندان از احکام فقه هنر و عدم آگاهی فقها از فرصت‌ها و نقش مهم تلویزیون در تولید و توزیع هنر تخریب فرهنگ غنی اسلامی ایرانی را به‌دنبال دارد.

تولید و توزیع برخی از هنرهای تصویری، همچون فیلم‌های سینمایی و سریال‌های تلویزیونی را مشروط به رعایت برخی از شرایط همچون عدم نمایش چهره زنان و رعایت حجاب اسلامی مجاز می‌دانند. برخی دیگر کلاً تلویزیون را مجاز می‌دانند. دیدگاه‌های فقها در زمینه تولید و توزیع هنرهای تصویری در تلویزیون متفاوت است. برخی از فقها حرام می‌دانند، برخی مجاز.

۷. سهم نویسندگان

همه نویسندگان حاضر در تهیه و تدوین پژوهش حاضر مشارکت برابر داشته‌اند.

۸. تضاد منافع

در این پژوهش تضاد منافع وجود ندارد.

منابع

قرآن کریم

- احمدی، احمدرضا، مجسمه‌سازی در اسلام، قم، بوستان کتاب، ۱۴۰۰.
- امام خمینی، روح‌الله، تحریرالوسیله، جلد اول، تهران، مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی، ۱۴۰۹.
- امام خمینی، روح‌الله، صحیفه امام، جلد بیست-ویکم، تهران، مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی، ۱۳۸۷.
- امام خمینی، روح‌الله، تحریرالوسیله، جلد دوم، قم، جامعه مدرسین حوزه علمیه، ۱۳۶۳.
- امام خمینی، روح‌الله، صحیفه امام، جلد پنجم و نوزدهم، تهران، سازمان مدارک فرهنگی انقلاب اسلامی، ۱۳۷۰.
- تبریزی، جواد، ارشاد الطالب الی التعلیق علی المکاسب، جلد اول، چاپ سوم، قم، مؤسسه اسماعیلیان، ۱۴۱۶.
- ترمذی، سنن، کتاب المناقب، باب مناقب عبدالله بن مسعود، بیروت، دار إحياء التراث العربی، ۱۴۰۳.
- جعفر سبحانی، حکمت و قانون در اسلام، چاپ اول، قم، مؤسسه تنظیم و نشر آثار آیت‌الله سبحانی، ۱۳۹۳.
- حسینی شیرازی، محمد، احکام رسانه در اسلام، تهران، دانشگاه امام صادق (ع)، ۱۳۹۷.
- حسینی، محمدحسین، «فقه هنر و ضرورت بازنگری در آن»، مجله علمی-پژوهشی پژوهش حقوق اسلامی، دوره ۱۸ هجدهم، شماره ۵۲، ۱۳۹۶.
- حسینی، محمد و همکاران، «نقش رویکرد نوین در حل مسائل پیچیده سازمانی»، فصلنامه علمی پژوهشی مطالعات مدیریت، دوره بیستم، شماره ۷۸، ۱۳۹۷.
- خامنه‌ای، سیدعلی، استفتائات جدید، جلد دوم، قم، مرکز مدیریت حوزه علمیه قم، ۱۴۴۴ق.
- خامنه‌ای، سیدعلی، استفتائات، جلد اول، چاپ اول، قم، دفتر حفظ و نشر آثار حضرت آیت‌الله العظمی خامنه‌ای، ۱۳۷۹.
- خامنه‌ای، سیدعلی، استفتائات، جلد بیست‌ودوم، چاپ اول، قم، دفتر حفظ و نشر آثار حضرت آیت‌الله العظمی خامنه‌ای، ۱۴۲۷.
- خبرگزاری فرهنگ و هنر، مروری بر برخی نظرات فقهی امام خمینی (ره) در مورد سینما و تلویزیون، ۱۳۷۹/۱۰/۲ کد خبر: ۹۳۹۰۸۹، قابل دسترس در: <http://www.Javann.ir/003wlb>
- دهقان، علیرضا، حقوق رسانه، تهران، انتشارات مجد، ۱۴۰۰.
- سپانلو، محمدعلی، هنر اسلامی، تهران، انتشارات سمت، ۱۳۸۹.
- شورای عالی انقلاب فرهنگی، اصول و ضوابط تولید و پخش آثار هنری صوتی و تصویری در صداوسیما جمهوری اسلامی ایران، تهران، شورای عالی انقلاب فرهنگی، ۱۳۸۸.

- شیخ انصاری، مرتضی بن محمدامین، المكاسب المحرمه، قم، مجمع جهانی اهل بیت، ۱۴۰۰.
- صحیح بخاری، محمدبن اسماعیل، شریف صحیح بخاری، جلد اول، ح ۳۷۹، قاهره، بی‌نا، ۱۴۰۱ق.
- صحیح بخاری، محمدبن اسماعیل، الادب، باب «الفرق بین الفقیه و العالم»، ترجمه محمدباقر بهبودی، ح ۶۷۹، قم، اسلامیة، ۱۳۶۹.
- صدر، سید محمدباقر، فقه هنر، قم، مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی(ره)، ۱۳۶۸.
- طباطبائی، محمدحسین، المیزان فی تفسیر القرآن، جلد سوم، قم، انتشارات جامعه مدرسین، ۱۴۱۷.
- طاهری خرم‌آبادی؛ حسن، «فقه رسانه و ارتباطات رسانه‌ای؛ عرصه نو در حوزه علوم انسانی و مطالعات فقهی»، فصلنامه علمی پژوهشی مطالعات راهبردی در علوم انسانی، شماره ۲۳، ۱۳۹۳.
- علیدوست، ابوالقاسم، فقه هنر در دو نگاه جمع و تعینات موردی، فصلنامه قبسات، دوره بیستم، شماره ۷۸، ۱۳۹۴.
- علوی نجفی، محسن، قانون و رسانه، تهران، دانشگاه علامه طباطبائی، ۱۳۹۴.
- علوی نجفی، محسن، فقه هنر و رسانه‌های تصویری، تهران، دانشگاه علامه طباطبائی، ۱۳۹۴.
- عمید، حسن، فرهنگ فارسی عمید، جلد دوم، تهران، امیرکبیر، ۱۳۸۴.
- کاظمی، سید علی؛ فاضلی، سید مهدی، نقش فقه در هنرهای تصویری تلویزیونی، تهران، دانشگاه تهران، ۱۴۰۱.
- کریمی حسینی، سید عباس، مجسمه‌سازی و تصویر در فقه شیعی، چاپ اول، قم، مدرسه اسلامی هنر، ۱۳۹۳.
- کلینی، محمدبن یعقوب، اصول کافی، جلد پنجم، ح ۶، تهران، دارالکتب الاسلامیه، ۱۳۶۵ق.
- مسلم، صحیح، کتاب فضائل الصحابه، باب من فضائل عبدالله بن مسعود، ح ۲۳۲۱، بیروت، دار احیاء التراث العربی، ۱۴۱۲ق.
- مسلم، صحیح، الایمان، باب الأمر بالمعروف والنهی عن المنکر، ح ۱۴۸، بیروت، دار احیاء التراث العربی، ۱۴۱۲ق.
- مکارم شیرازی، ناصر، رساله عملیه، جلد اول، قم، مدرسه امام باقر(ع)، ق ۱۴۲۷.
- مکارم شیرازی، ناصر و همکاران، تفسیر نمونه، جلد دوم، تهران، دارالکتب الاسلامیه، ۱۴۰۴ق.
- میرباقری، مهدی، احکام رسانه، قم، اسناد حوزه قم، ۱۴۴۴ق.
- معین، محمد، فرهنگ فارسی معین، جلد اول، تهران، امیرکبیر، ۱۳۵۰.
- موسوی بجنوردی، محمدکاظم، فقه خانواده، تهران، بوستان کتاب، ۱۳۹۴.
- نیکنام، محمود، فرهنگ رسانه‌های جمعی، تهران، انتشارات سمت، ۱۳۸۹.
- وکیلی، محمدعلی، رسانه و دین، تهران، دانشگاه تهران، ۱۳۹۹.

